

KÖNYVEK KÖZÖTT

VASFÜGGÖNY MÖGÖTT

Dávid Katalin művészettörténész most készülő önéletrajzának második önállóan megálló részét adta ki a Szent István Társulat *Vasfüggönyös kereszténység* címmel. Az 1950–1960 közötti évek története sok szenvedést hozott a tisztességesen gondolkodók számára, visszatekintve pedig rengeteg tanulságot kínál azoknak, akik nem élték át. Ráadásul ezekre az esztendőkre egy különösen érzékeny asszony emlékezik, aki nem akar történelmet írni, mégis azt teszi minden szavával, arra készítve olvasóit, hogy saját életükben őrizzék meg hitüket és szellemi függetlenségüket. Mindez nagyon nehéz feladatnak bizonyult az említett évtizedben, hiszen minden jelentős személyiség sarkában ott lihegett egy besúgó, kis noteszébe feljegyzéseit írta a megfigyeltről, s másnap már jelentett is az illetékes helyen.

Érdekes tanulsága az emlékezésnek, hogy a vasfüggöny mögött élő keresztények rendületlenül, sokkal összetartóbban tartottak ki hitük mellett, mint amikor a keresztény élet gyakorlása szabad és elfogadott lett. Teher alatt nő a pálma? Vagy a kényelmesség nem válik a hit megvallására? Sok kérdés vethető fel a jelenség kapcsán, de a válaszok nem meggyőzőek. Dávid Katalin valóságos regiszterben sorolja föl, akiket nem rettentettek meg az intézkedések és a hitvallás baljós kilátásai, s az olvasó tisztelettel tekint a hűségesekre és a kitartókra, ugyanakkor fájdalmasan veheti tudomásul, hogy ami volt, elmúlt. Áldozatos keresztények helyett lázadó elégedetlenkedőket látunk, üres diplomákkal, válságát élő evangéliumi szellemiséget tapasztalunk. Ott és akkor szigorúan megszábták, hány kispapot vehet fel évente egy rend. Ma nincsenek ilyen korlátok, de — kivéve a ferenceseket — hivatás is alig. Akkor a hívek kötelességüknek érezték az egyházak támogatását, ma ímmel-ámmal adakoznak. A Szent István Társulatnál jelent meg Adalbert Hamman: *Így éltek az első keresztények* című könyve. Ugyanúgy éltek utódaik, akik a nehéz körülmények között is hívek és hűek maradtak. De vajon méltó utódaik vagyunk-e itt és most? Dávid Katalin kimondva-kimondatlanul a lelkiismeret-ébresztő kérdésekkel is szembesít, nem egyszer szégyenérzetet keltve olvasóiban. Elő-előfordul, hogy ő röstelkedik azok helyett, akik pillanatnyi előnyökért feladták korábbi meggyőződésüket és elvtelen kiszolgálói lettek a rendszernek. Ismert jelenség: nem ritka, hogy tehetséges embereket is orruk-

nál vezetnek, kihasználják őket, s a végén az ígéretekből semmi sem válik valóra, nekik a szégyen marad. Az ötvenes évek elején ráadásul az alkalmazkodás vagy az árulás egzisztenciális kérdés lett: sokan az életükkel fizettek elveik mellett való kitartásukért. Az emlékezésben mindegyik típus képviselője felbukkan. Dávid Katalin nem indulatos: józan mértéktartással mutatja be azokat is, akiket mi árulónak mondanánk. Neki van igaza: a magyar társadalomnak máig nincs képe — hiteles, adatokkal igazolt képe — ezekről az évekről. Legfontosabb, legvitatottabb szereplőikről sincs, nem is lehet mindaddig, amíg a megismerésüket egyetlen (!) párt sürgeti, s kezdeményezéseit a többiek folyamatosan visszautasítják.

A mai világ természetéhez hozzátartozik, hogy a hatalom idegenkedve tekint az önszerveződő civil közösségekre, mert valamiképp függetlenek, és saját elképzeléseik szerint munkálkodva menedéket adnak a másként gondolkozóknak. Dávid Katalin alapított és vezetett is egy ilyen szigorúan szakmai közösséget, a Művészettörténeti Dokumentációs Központot. Emlékezései jelen kötetének legizgalmasabb részében erre emlékezik, születésétől „befejezéséig”. A szervezet történetébe beleszövi a kor érintetlen tudósainak arcképét is. Így szembesít például Scheiber Sándor főrabbiával, a magyar zsidóság újraegyesítőjével, Európa-hírű tudóssal, akit számos egyetem szívesen látott volna tanszékvezetőjeként, ő azonban ellenállt. „Arany János nyelvét nem tudnám itt hagyni” — mondogatta. Azóta sajnálatosan megváltoztak az idők és a magyar nyelvhez, s vele a magyar hazához fűződő kapcsolatunk...

Bár a legnehezebb években minden kimondott szó veszélyes lehetett, a baráti csevegés, eszmecsere sokszor a maradék szabadságot jelentette. Ilyen kapcsolatot ápolt Dávid Katalin például Ferenczy Noémival, s hogy éreztesse beszélgetéseik közös erdélyi gyökereikből fakadó bensőségességét, az asztalra varázsolja a frissen elkészített puliszkát. Feltűnik a társaságban Alexander Bernát, Révész Alexander Magda, Révész Géza és mások. Ferenczy Noémit Kádárék szerették volna visszaédesgetni a pártba, ő azonban közölte: ilyen fasiszta pártnak nem lesz a tagja. A visszautasításnak csak az volt a hibája, hogy a telefon, amelyen a „beszélgetés” lezajlott, Dávid Katalin tulajdonában volt, s akkoriban a telefont is lehallgatták. Ha a kor történetét s benne a kultúrszemlélet változását elfogulatlanul írja le egy vállalkozó szellemű tudós, bizonyára

külön fejezetet szentel ezeknek a műhelyeknek, hiszen beszélgetéseik közben a tagok és a velük rokonszenvezők ismereteket szerezhettek a vasfüggönyön kívüli újabb törekvésekről, amelyek sehogy sem illettek a marxizmus uralkodó, erőszakkal őrzött tanai közé. Ilyen szövetségben dolgoztak például az MTA Irodalomtudományi Intézete Elméleti Osztályának munkatársai, ebben a szellemben szerkesztették a *Kritikát*, mígnem a kultúrpolitika vezére meg nem tudta, s szélnék nem eresztette szerkesztőit, akkor azonban már késő volt. Hasonló küldetéses szerepet töltött be a Művészettörténeti Dokumentációs Központ: „sziget az ellenséges világban”, mint Takács József jellemezte. Sorsa ugyanaz lett, mint a *Kritikáé*, alapítóját menesztették, de itt is elkéstek. Sokszor bizonyosodott be, hogy a szellem szabad mozgását korlátozni lehet, de végérvényesen korlátozni soha. Az az évtized, melyről Dávid Katalin ír, tilalmaival és korlátaival is egyfajta megújulás kezdeményének bizonyult.

Közben egyre világosabban bontakoztak ki a frontvonalak, amelyek elválasztották a hatalom támogatását élvezők, és a modernebb irányzatok szószólóit. Utóbbiaknak elveikhez ragaszkodva olykor komoly egzisztenciális nehézségekkel kellett szembenézniük. Aki tehette, segített rajtuk, szerény lehetőségei szerint anyagi támogatást nyújtva nekik (közvetve — ha volt — a családjuknak). A Dávid Katalin által alapított és vezetett szervezetnek ilyen vonatkozásban is elévülhetetlenek az érdemei. Ő és a kor hozzá hasonló szereplői a bőrüket vitték a vásárra, de nem engedtek elveikből, jóllehet pontosan tudták, hogy gerinctelenekkel körülvéve meg vannak számlálva napjaik. A jól megválogatott fényképek között az egyikén Pilinszky János látható Kondor Béla 1964-es kiállításának megnyitójaként. Kettejüket gyakran lehetett látni a Váci utcai eszpresszóban, amint halkan beszélgettek. Kovács Pétertől, a költő unokaöccsétől is tudjuk: Pilinszky félt, néha egyenesen rettegett. Ez azonban nem gátolta abban, hogy az általa jónak ítélt ügyeket támogatva tekintélyével nyomatékossítsa őket. Sokan gondolkodtak és cselekedtek hozzá hasonlóan, Dávid Katalin felsorolásából valóságos regisztert lehet összeállítani névsorukból (és tetteikről). Az az igazság, hogy ezt a korszakot nemcsak a felszínen látható események alapján lehet megismerni és értékelni, volt egy másik, talán fontosabb — mert a jövőbe mutató — „titkos története” is. Ennek egyik alfejezetét Dávid Katalinék írták a Művészettörténeti Dokumentációs Központban, „az ötvenes években csodaszamba menő téma-, vélemény-, hit- és nézetgazdagság boldogító légkörében” (Supka Magdolna).

Napjainkban olyanok is elmondják magasztos emlékeiket az 1956-os forradalomról, akik akkor még nem is éltek. Az események értékelésének zűrzavarából üdítő hitelességgel és átéléssel csengenek ki Dávid Katalin szavai. Ott volt, igazi tanúja a „hihetetlen és váratlan” történéseknek. Idézem, hiszen kevés hasonló izású beszámolót ismerek: „Nem felejttem a kitett ládákat, amelyekbe mindenki annyi pénzt dobott, amennyi tőle telt, és soha senki el nem vett belőle, pedig nem állt a ládák mellett ő. Nem felejttem a lövésektől betört kirakatokat, ahonnan senki nem emelt el semmit. Ami e két hét után következett, a vérbe fojtás, a bosszú, és ami ennél is rosszabb, „a legvidámabb barakk” cinikus kiépítése, aminek célja volt egy nemzet korrumpálása, az sajnos nem volt sem hihetetlen, sem váratlan. Szóval, ott álltunk a téren, Supka Manna, Lányi Vera és én. Azóta sem láttam együtt ennyi boldog arcot. Énekeltünk, és hallgattuk Sinkovits Szózatát. Vörösmartyt kellett volna mondanom, de ahogy ott elhangzott, ahogy akkor abban a pillanatban a vers szavai értelmet kaptak, aktualizálódtak abban a konkrét jelenben, azt Sinkovits formálta meg. Egyszer csak Vera odasúgta nekem: »Schau die Fahne!« Ez sem volt semmi. Mármint a reflex, hogy amiről szó van, jobb nem magyarul mondani. A kivágott címerű zászlóról volt szó, amely azóta emblémája lett 1956-nak. Első alkalommal ott és akkor jelent meg, a Bem-szobornál vágta ki valaki és emelte magasra.”

Kondor Béla a korszak kiemelkedő festőművésze volt. Kiállításai mindig a kultúra igazi ünnepeinek számítottak, súlyukat növelte, hogy megnyitóikat Pilinszky személyesen mondta el. A művész meglehetősen zaklatott életmódjáról hiteles képet kapunk, s ami érdekes, súlyával Aczél György is teljesen tisztában volt (biztosan tájékozódott minden művészeti ágban), ez azonban nem befolyásolta abban, hogy egyik kiállítását ne idő előtt zárassa be. Ilyen alkalmakkor felvonult az ellenzék színe-java. Aczélnek természetesen jelentették, de a legkritikább esetben avatkozott közbe. Dávid Katalint egyébként becsülte, néha még segítette is tervei kivitelezésében. Egyike volt a korszak legellentmondásosabb alakjainak, tetteit a párt szempontjai uralták, de néha ízlésének is engedett. Akik ismerték, azt állították, hogy Kádárt is befolyásolni tudta.

Sokáig pusmogtak Budapesten Sarkadi Imre halálának körülményeiről. Érzésem szerint nem volt nagy író, de a *Gyáva* például több figyelmet, nagyobb megbecsülést érdemelne; általában is meggyőzően fejezte ki a kor hangulatát. Halála körül ezért is kaptak lábra különféle híresztelések. Dávid Katalin pontosan idézi vissza a tra-

gikus eseményt: az író részegen lezuhant a párkányról, emlékét azonban sokan máig úgy őrzik, mint a kor tragikus áldozatát.

Korjellemező, ahogy Dávid Katalint eltávolították a Dokumentációs Központ éléről, s a nevét is törölték a különböző kiadványokból. Aztán Aczél kezét fogott vele, és egyszerre megváltozott körülötte a levegő (ez a jelenség korról-korra ismétlődik). A Nemzeti Múzeumba került, ahol nagy szeretettel és a tekintélyéhez méltó tisztelettel fogadták, s kedvező légkörben folytathatta kutatásait. Ezeknek az éveknek a története már új kötetének tárgya lesz, amely nyilván ugyanilyen érdekes és tanulságos események felidézésével járul hozzá a korszakról való ismereteink gazdagításához. (*Szent István Társulat, Budapest, 2017*)

RÓNAY LÁSZLÓ

„BALKEZÉBEN IS ELFÉR A VILÁG” Kiállítás és könyv Ferenczy Béni utolsó alkotókorszakáról

Az 1956-os forradalom és szabadságharc levereése számtalan magyar ember számára jelentett sokkhatást. A 20. századi magyar művészet kiemelkedő alakját, Ferenczy Bényt (1890–1967) 1956. november 5-én agyvérzés érte. Jobb oldala teljesen megbénult, beszélni sem tudott. A hosszúságos utókezelést és felesége áldozatos ápolását követően lassan talpra állt. Beszélni — egy-két szó kivételével — továbbra sem tudott, ugyanakkor kivételes művészi tehetsége és bámulatos akarateréje révén megtanult bal kézzel mintázni, festeni. Az 1960-as évek elejétől valódi műalkotások — főleg kispasztikák, rajzok és akvarellek — kerültek ki a keze alól. A budapesti Molnár-C. Pál Múterem–Múzeum 2017. november 9-én nyílt és 2018. június 3-ig nyitva tartó kiállításán ezekben az 1960 után keletkezett szobrokban és vízfestményekben gyönyörködhet a közönség. A Földes Mária és Gulyás Dorottya rendezte tárlat magvát a Ferenczy Család Művészeti Alapítvány tulajdonában lévő műtárgyak képezik, de kölcsönzött alkotásokat a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum és a Magyar Nemzeti Galéria is. Különlegesség, hogy ez az első tárlat, amely kizárólag Ferenczy 1956 után született műveit mutatja be.

A kiállításon látható szobrok között olyan remekművek láthatók, mint az *Aranykor*, az *Álló fiúakt*, a *Drapériás női torzó*, a *Kötéllel ugráló kislány*, vagy a *Bartók Béla fejportré*. Rendkívül érdekesek azok a — balkezesként — kezdeti festményei, amelyekkel világhírű alkotásokat másolt a művész. Tollrajzai néhány vonallal is sajátos atmoszférát sugároznak (*Bikaviadal, Ágaskodó ló*). Víz-

festményein a virágcsendéletek végtelen tisztaságot és friss derűt sugároznak. Napjaink panaszokkal és gondokkal sűrített világában szinte hihetetlen a tény: Ferenczy Béni egyetlen művén sem foglalkozott magával, a vele történt tragédiával, kinkeservessé megnehezült életével. A hazai szellemi élet kiválóságai, Nagy László, Pilinszky János, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Hubay Miklós tisztelgő elismeréséről a Ferenczy Béninek dedikált, tárlókban látható kötetek tanúskodnak.

Külön érdekesség, hogy a kiállítás megnyitására rendkívül fontos könyv is megjelent *„Balkezében is elfér a világ” — Ferenczy Béni utolsó alkotókorszaka* címmel. A Jelenits István írta köszöntőt követően a szerkesztő Gulyás Dorottya nagyszerű tanulmánya olvasható Ferenczy Béni utolsó alkotókorszakáról. Az ezt követő irodalmi válogatás (versek, novellák, publicisztikák, levelek) igazi olvasmányélményt jelentenek — mind az irodalmat, mind a képzőművészetet kedvelőknek. A kiadvány egyben katalógusul is szolgál, hiszen bőséges válogatást nyújt a művész balkezes korszakának grafikáiból, és tartalmazza valamennyi, e korszakban született plasztikai alkotását. Minden mű fényképe mellett megjelölésre került mérete, őrzési helye és — közgyűjteményi tulajdon esetében — leltári száma. A forrásértékű könyvet a Ferenczy Bényt ábrázoló archív képekből válogatott, a nagyközönség számára eddig javarészt ismeretlen fényképek zárják.

A szakmai hozzáértés mellett remek ízléssel és értő lélekkel rendezett tárlatot Pilinszky János csodálatos sorai kísérik: *„...élete omladékán, érzékeinek romjain újra jelentkezett bizalmas angyala, gyanútlan ihlete. Pillanatra megtorpanhatott. Aztán elegendőnek találta azt, ami megmaradt: az árva, tanulatlan bal kezét.”*

Ha valaki rövid időre ki akar szakadni hétköznapjaink rohanó, nem egyszer durva szürkeségéből, érdemes felkeresnie a Molnár-C. Pál Múterem–Múzeum Ferenczy Béni kiállítását, ahol a róla szóló könyv is megvásárolható. (*Ferenczy Család Művészeti Alapítvány, Budapest, 2017*)

PROHÁSZKALÁSZLÓ

ANNA. VÁLTOZATOK SZÉKELY ASSZONYSORSRA A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum kiállítása a Nemzeti Múzeumban

Kiállítást rendezni egy huszadik századi székely asszonysorsról: mit lehet megmutatni ebben a keretben? Kit válasszunk a sok falusi paraszt-